

YOKSULLUK SORUNUNU ANLAMLANDIRMA ÇALIŞMASI: YOKSULLUK ve SOSYAL DIŞLANMA

AN ATTEMPT TO EXPLAINING POVERTY AS A PROBLEM: POVERTY AND SOCIAL EXCLUSION

Mustafa Fazıl KARAMAN*

Abstract

Although poverty as a fact has existed since time immemorial, the conceptualization of poverty has been understood in terms of economic income and basic needs - in a way that is unsuitable to the reality of humaneness. However, especially as a consequence of the impact that neo-liberal policies and globalization made on social life, new types of poverty have emerged and with that the capability of the conceptualization of poverty to explain these new types of poverty has begun to be questioned. As one of the new approaches to the poverty phenomenon, Social Exclusion has developed the classical poverty conception on the basis of different indicators and started to gain approval in time due to its capability to successfully explain poverty. In this study, classical poverty explanations, conceptualizations, types and approaches will be explained. Social Exclusion, one of the approaches, constitutes the second part of the study. After providing a general explanation regarding the Social Exclusion phenomenon, the importance of Social Exclusion in being able to explain the poverty phenomenon through a comparative reading and analysis.

Keywords: Poverty, Social Exclusion, Neo-Liberalism

Özet

Yaşanan bir gerçeklik olarak yoksulluk ezelden beri varlığı korurken, yoksulluk kavramsallaştırması insan olmanın gerçekliğine uygunsuz bir şekilde genellikle ekonomik gelir ve temel gereksinimler bağlamında ele alınmıştır. Fakat özellikle neo-liberal politikaların ve küreselleşmenin toplumsal hayata yaptığı etki sonucunda yeni yoksulluk görünüşleri oluşmuş ve bu görünüşleri açıklama noktasında yoksulluk kavramsallaştırmasının meşruyeti sorgulanmıştır. Yoksulluk gerçeğini açıklayan farklı yaklaşımlardan birisi olan Sosyal Dışlanma ise klasik yoksulluk anlayışını farklı göstergeler üzerinden kurgulamış ve yoksulluğu daha sağlıklı bir şekilde ele aldığı için zaman içinde kabul görmüştür.

Bu çalışmada klasik yoksulluk açıklamaları, tanımlamaları, türleri ve bakış açıları açıklanacaktır. Bakış açılarından birisi olan Sosyal Dışlanma ise çalışmanın ikinci bölümünü teşkil etmektedir. Sosyal Dışlanma olgusu de genel hatlarıyla anlatılarak; karşılıklı bir okuma ile Sosyal Dışlanma'nın yoksulluk gerçeğini anlama noktasındaki önemi anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sosyal Dışlanma, Neo-Liberalizm

---

* Sakarya Üniversitesi, Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, m.f.karaman@gmail.com

Giriş

Yoksulluk; insanları, toplumları ve devletleri her zaman etkilemiş ve bugün de çözüm bekleyen en önemli sorunların başında gelmektedir. Bu soruna bağlı olarak yoksulluk, sosyal bilimlerde çeşitli başlıklar altında sıklıkla işlenen bir konudur. Gerek yeryüzündeki yıkıcı etkisi gerekse de çeşitli araştırmalara konu olması sebebiyle yoksulluk gündemde kalmaktadır.

Yoksulluk üzerine yapılan araştırmalarda ve özellikle 1980'lerde yaşanan sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda yaşanan değişim ve dönüşümün etkisiyle görülmüştür ki; yoksulluk kavramı yaşanan yoksulluk halini anlatmakta yetersiz kalmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak yoksulluk gerçeğinin yoksulluk kavramsallaştırması ile değil, sosyal dışlanma kavramsallaştırması ile daha sağlıklı bir şekilde açıklanabileceği iddia edilmektedir. Her ne kadar yoksulluk pratikteki gerçekliğini korusa da olgu çeşitli sebeplerden dolayı nitelik ve boyut değiştirerek klasik yoksulluk anlayışından farklı bir görünüm kazanmıştır. Bu değişimi daha iyi bir şekilde açıkladığı Sosyal Dışlanma ilgi ve kabul görerek, önem kazanmıştır.

Bu çalışmada ilk olarak klasik yoksulluk tanım ve açıklamaları, yoksulluk türleri ve yoksulluğa dair bakış açıları açıklanacaktır. Daha sonra ise yoksulluğa dair bakış açılarından olan sosyal dışlanma anlayışı, açıklama, tanımlarıyla ve görünümleriyle anlatılacaktır. Son olarak ise karşılıklı bir okuma ile sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi anlatılarak çalışma noktalacaktır.

1. Yoksulluk Olgusu

Az gelişmişlik sorunu olarak ele alınan yoksulluk olgusu günümüzde, özellikle ekonomideki gelişmelerin duraksaması, piyasaların toplumları yönlendirmesi/ekonomik büyümenin yavaşlaması, toplumların pazar tarafından yönlendirilmesi gibi nedenlerle gelişmiş ülkelerde de ciddi boyutlarda yaşanmaktadır (Oktik, 2008: 21). Bu yönüyle yoksulluk; artık evrensel bir sorun alanı haline gelmiştir.

Olgunun evrensel bir sorun haline gelmesinde neo-liberal küreselleşme sürecinin önemi büyüktür. Dünya bu sürece girdiğinden beri son derece ileri teknolojik gelişmelere, devasa büyüklükte bilgi alışverişine ve daha büyük yatırımlara tanıklık etmiştir. Ülkeler yaptıkları yatırım ve anlaşmalarla ekonomik güçlerini geliştirmiş, bu sayede küreselleşme en büyük iddiası olan “gelişme” rüyasını hayata geçirmeye çalışmıştır. Ancak sözü edilen bu gelişme belli kesimler için geçerli olup geri kalan kesimleri kapsamamaktadır. Başka bir ifade ile sözü edilen bu gelişmeler zengini daha zengin, yoksulu ise daha yoksul bir hale dönüştürmektedir. Bu gelişmenin dışında kalmış, küreselleşme ve neo-liberal politikalar sonrasında o güne kadar yaşadıkları hayatı daha da zor koşullarda yaşamaya mecbur bırakılan en

alt tabakadaki insanlar ise dünyanın her yerinde derin yoksulluk manzaralarıyla baş başa bırakılmışlardır. Bir başka yönüyle gelişmenin insani boyutu ikinci plana atılmıştır.

Tarihsel süreçte varlığı her zaman kabul edilen yoksulluk olgusu yaşanan büyük toplumsal değişim ve dönüşümlerin etkisiyle yeni görünüm/nitelikler kazanmış ve çok katmanlı bir mesele haline gelmiştir. Bu sebeple zengin bir yoksulluk literatürünün varlığından bahsedilebilir. Yoksulluğa dair ilk tanımlamalar son derece genellemeci bir çizgide kalırken; kimi tanımlar belli bir coğrafya özelinde yapılmış olup her tanım belli başlı +ler üzerinden kendisini var etmiştir. Bu duruma paralel olarak, yoksulluk; çok yönlü ve çok sebepli açıklamalarının etkisiyle birçok disiplin ile iç içe ya da birlikte ele alınmıştır. Bugün yoksulluk olgusu; sosyoloji alanında işlenen bir konu olmasının yanında; iktisat bilimden istatistik bilimine kadar alanlarda, kentleşmeden göçe, şehir planlamasından nüfus çalışmalarına kadar geniş bir alanda çalışılmıştır. Her çalışma alanı yoksulluğu kendi ön kabulleriyle ele alarak ortaya sadece tek boyutlu ve iktisadi bir kavramın değil; hukuki, siyasal, kültürel birçok yanı bulunan geniş kapsamlı bir kavramın çıkmasını sağlamıştır. Dolayısıyla yoksulluk çok boyutlu, açıklanması ve tanımlanması zor bir kavramdır.

1.2. Yoksulluk Olgusunun Kuramsal Çerçevesi

Yoksulluğa dair tanım ve açıklamalara bakıldığında zengin bir literatürün varlığı kabul edilmektedir. Yoksullukla ilgili çalışmaların başladığı ilk dönemlerde, tanımların ekonomik göstergeler üzerinden bilinmektedir. Bilinen ilk yoksulluk tanımı, 1901 yılında Seeböhm Rowentree tarafından yapılmış olup kısaca “toplam kazançların biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi” hali olarak açıklanmıştır. Bu tanım o dönem için ve ilk yoksulluk tanımı olması sebebiyle önemli olsa da bugünün gerçekliğinden bakıldığında bu tanımın eksik bir bakış açısıyla yapıldığı söylenebilir. Bu şekilde bir tanımın; bireyin yalnızca ekonomik gelirini ve hayatta kalabilmek için ihtiyaç duyduğu biyolojik gereksinimlerini merkeze alarak insan olmanın onuruna aykırı bir tanım olduğu görülmektedir. Tanımın temel aldığı insanın biyolojik boyutu, hayatta kalma adına önemli olsa da insan olmanın gerçekliği gereği; insanın farklı ihtiyaçları düşünüldüğünde bu tanım yoksulluğu açıklamakta yeterli bir tanım değildir.

Bir başka yoksulluk tanım ve açıklaması ise Manuel Castells (2013: 93) yoksulluğu; iktisadi göstergelere ek olarak, bu göstergelerin standardının devlet ya da resmi kurumlarca belirlendiğini ifade ederek, yoksulluğu bu standartların altında kalma hali olarak açıklamaktadır:

“Belli bir toplumda, belli bir zaman diliminde kaynakların, asgari düzey olarak kabul edilmiş (genellikle hükümetler ya da yetkili kurumlarca belli sayıda bireyi olan bir aileye düşen gelir düzeyi olarak tanımlanabilir) hayat standartlarına ulaşmanın mümkün olduğu düzeyin altında kaldığını belirten bir ölçüttür.”

Castells’in yoksulluk tanımı tek boyutlu bir açıklama çabasına işaret etmektedir. Castells, her ne kadar yoksulluğun yerelliğine işaret etse de, iktisadi göstergeyi belli bir sınıra dayandırarak yoksulluğu açıkladığı ve insanın insanca bir yaşam için ihtiyaç duyduğu diğer ihtiyaçları ele almadığı görülmektedir.

Yoksulluğun sözü edilen farklı görünümüne yer veren Gordon Marshall, yoksulluğu “genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kaldığını ifade eden bir durum”⁺ şeklinde tanımlamaktadır (Marshall, 1999: 825). Görülmektedir ki maddi birtakım güçsüzlüklerin yanında kültürel güçsüzlükler, yoksunluklar da yoksulluk hali olarak düşünülmektedir. Bu tanımda ekonomik durumun önemine ek olarak, kültürel ihtiyaçların öneminin belirtilmesi günün yoksulluk gerçeğine yaklaşan bir çizgide olduğunu göstermektedir.

Yoksulluğun ekonomik boyutun ötesine taşıyan diğer bir tanım da Macid Rahne-
ma (2009: 132-133) tarafından yapılmıştır:

“Yoksulluk, dönemlere ve toplumlara göre değişen araçların, gücün ve toplumsal önemin yokluğuyla nitelenen, başa gelmiş ya da gönüllü, sürekli ya da geçici olan bir zayıflık, bağımlılık ve küçük düşme durumudur: para, güç, etki, bilim, teknik nitelik, doğuştan gelen onur, fiziksel güç, entelektüel yetenek, bireysel özgürlük ve saygınlık yokluğudur.”

Yoksulluk tanım ve açıklamalarının seyrine bakıldığında özellikle ekonomik boyut dikkate alınarak yapılan tanım ve açıklamalar, devreye farklı göstergelerin girmesiyle, zenginleşmektedir. Bu durum küreselleşme ile beraber kendisini dayatan neo-liberal ekonomi politikalarının getirdiği değişim ve dönüşüm ile ilgilidir. Neo-liberal ekonomi politikaları özellikle 1980’lerden başlayarak refah devletinin sonunu getirmiş, devletin sosyal yardımlar üzerindeki elini çekmesi gerektiğini savunmuş ve piyasa ekonomisini ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla teknolojinin, bilgi akışının imkânlarından zaten yararlanmayan ve sosyal devlet uygulamalarına adeta bağımlı bir şekilde yaşamlarına devam eden yoksul insan grupları, bu değişim ve dönüşümle daha da yoksullaşmışlardır. Bu yoksulluk manzaraları ise yaşanan coğrafyaya, bağlı olunan sosyal-kültürel kodlara göre değişiklik göstererek farklı ve yerel yoksulluk görünümünü doğurmuştur. Dolayısıyla artık yoksulluğun sadece ekonomik bir güçsüzlük olarak ele alındığı açıklama ve tanımlar

yerini insanın diğer boyutlarını da önemseyen, bunları ön plana çıkaran açıklama ve tanımlara bırakmıştır.

Modern sosyolojinin en önemli isimlerinden birisi olan Zygmunt Bauman'ın yoksulluk tasviri ise yoksulluğu önceki tanımlara göre daha geniş bir ölçekte, ekonomik kıstaslara ek olarak sosyal ve psikolojik göstergelerle açıklamaktadır. Bauman'ın (1999:59-60) yaklaşımındaki sosyal-psikolojik vurgular, yoksulluk olgusunun çok geniş ve derin bir kapsamda ele alınması gerektiğine işaret eder:

*“İnsanlık tarihinin büyük kısmında yoksulluk durumu hayatta kalma açısından doğrudan bir tehlike oluşturmuştur. Açlıktan ölmeye, hastalık durumunda tıbbi bakımsızlık ve **barınmaksızın** tehdididir. Hâlâ dünyanın birçok bölgesinde bu, tehlikeler anlamına gelmektedir. Yoksulların durumu yalnız hayatta kalabilme seviyesinin üstüne çıksa bile, yoksulluk her zaman için kötü beslenme, iklim değişikliklerine karşı yetersiz korunma ve evsizlik demektir; (...). Bununla beraber yoksulluk fenomeni yalnızca yokluk ve bedensel tehlike anlamına gelmez. Yoksulluk aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir durumdur: İnsan yaşamının edebe uygunluğu, içinde bulunduğu toplumun nezih yaşam standartlarıyla ölçüldüğü için bu standartlara erişememenin kendisi bir sıkıntı, ıstırap ve özsaygı yitimi sebebidir. Yoksulluk, *normal yaşam* olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma demektir. *İstenilen düzeyde olmama* demektir. Bu durum, kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duymasıyla sonuçlanır. Yoksulluk, ayrıca, mevcut toplumda *mutlu bir yaşamı ifade eden tüm imkânlardan yoksun bırakılmak, hayatın sunmak zorunda olduğunu* almamak anlamına da gelir. Bu da kendini değersiz görmeyle, şiddet içeren ve katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfkeyle ya da her ikisiyle sonuçlanır.”*

Bauman, ekonomik unsurun önemini “açlıktan ölmeye”, “hastalık durumunda tıbbi bakımsızlık” ve “barınma” gibi tehditlere yol açabileceği şeklinde vurgularken bu durumların oluşturduğu tehlikelerin dünyanın her yerinde gerçekleştiğini de belirterek aynı zamanda yoksulluğun evrensel niteliğine işaret etmektedir. Bu duruma ek olarak, kişi hayatta kalabiliyor olsa da bu sefer yoksulluğu kötü beslenme, hava koşullarına karşı korunamama ve sokakta kalma olarak da düşünmektedir. Bütün bunlar yoksulluk olgusunun genel geçer yorumları olsa da Bauman bu tehlikelerin ortaya çıkardığı sonuçları olduklarını anlatırken; yoksulluk tanım ve açıklamasında diğer tanım ve açıklamalara göre farklılaşmaktadır. Edebe uygunluk, özsaygı yitimi, derin üzüntü, suçluluk hissiyatı, kaba davranışlar ve öfke; yoksulluğun yol açtığı sonuçlar olarak gerçekleşirler. Bir başka deyişle Bauman'ın bu tanımında yoksulluğun ve yoksul insanların psikolojik boyutuna yaptığı vurgu; tanımı farklılaştırarak; yoksulluğun yol açtığı psikolojik, öznel sonuçlara işaret etmektedir.

Bauman'a göre ekonomik göstergelerin ötesinde, normal yaşam olarak kabul edilen yaşamdan mahrum kalma hali, istenilen ideal halden uzak kalma hali yoksulluğa işaret etmektedir.

Yoksulluk tanım ve açıklamalarındaki çok çeşitliliğin bir benzeri olarak aynı durum yoksulluk nedenlerinde de varlığını korur. Her ne kadar çeşitli çalışmalarda yoksulluk sebepleri olarak daha özel sebepler üzerinde durulsa da literatüre bakıldığında yoksulluk sebepleri genellikle iki ana başlık altında toplanarak açıklanmaktadır.

1.3. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluk ile ilgili kesin, evrensel tanım ve açıklamalar olmadığı gibi yoksulluğa dair genel geçer sebeplerden bahsetmek de mümkün değildir. Çünkü yoksulluğa dair nedenleri genel geçer bir sınıflandırmaya dahil etmek yoksulluğun çeşitli türlerini anlamayı da zorlaştırır. Dolayısıyla yoksulluk genellemelerle anlatılacak kadar basit bir kavram değildir (Şenses, 2006: 147). Sözü edilen farklı nedenler yoksulluk araştırmalarının ya da tanımlarının yapıldığı coğrafyaya, kültüre, o ülkenin gelişmişlik derecesine vb. bir takım önemli göstergelere göre değişiklik gösterir. Yoksulluğun kompleks yapısı burada da kendisini gösterir. Yoksulluğun nedenleri olarak düşünülebilecek ekonomik nedenlere ek olarak sosyal, siyasal ve kültürel açıklamalarla beraber oluşan kompleks durum ile yoksulluğu açıklamak güçleşmektedir. Yoksulluğun sebeplerini en genel haliyle bireysel ve yapısal nedenler olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür.

1.3.1. Bireysel Nedenler

Charles Murray 1984'de yaptığı çalışmada, insanların yoksullukları için bireylerin kişisel sorumluluklarını öne sürmektedir. Refah devletinin büyümesiyle bireylerin "işgücü piyasasına girmek yerine hükümetin sosyal güvenlik yardımına güvendiğini" ve bu insanların kendi gelecekleri için çaba göstermek yerine "sadakaları kabul etmekle yetindiklerini, dolayısıyla bu yardımların bireylerin çalışma şevkini körelttiğini" ve yeni bir tür bağımlılığın geliştiğini belirtir (Giddens, 2008: 397). Bu görüşe göre yoksullar, daha iyi yaşam koşulları için çalışmak yerine devlet yardımına bağımlı bir şekilde hayatlarını sürdürerek kendi yoksulluklarının sebebi olarak görülürler.

Yoksulluğu birey odaklı açıklayan böyle bir yaklaşımın bireyin nasıl daha iyi bir yaşam süreceği sorusundan hareketle değil de yaşadığı yoksulluğun kendi davranışlarının sonucu olduğunu açıklamayı; çalışma gereği benimsenen bir yaklaşım değildir. Bu çalışmada yoksulluğun yapısal nedenlerin bir sonucu olduğu düşüncesi hakimdir.

1.3.2. Yapısal Nedenler

Sistemi suçlayan, yapısal bozuklukları yoksulluğun sebebi olarak açıklayan görüşlerde yoksullar; bağımlı bir halde devlete sığınan dolandırıcılar olarak değil; sistemin kurbanı olarak görülürler. Giddens'a göre (Giddens, 2008: 398) “Yoksulluk için yapısal açıklamaları savunan yazarlar, yoksullar arasındaki çoğunlukla ‘bağımlılık kültürü’ diye görülen hırs yokluğunun, gerçekte onların sınırlanmış konumlarının bir nedeni değil, bir sonucu olduğunu” savunurlar. Buradan hareketle, yoksulluğun yapısal boyutunu anlamak için dünya sistemlerinde yaşanan birtakım değişim ve dönüşümler çok kritik bir öneme sahiptir. Bu değişim ve dönüşümler tarihsel bir nitelik göstermiş ve bu süreç içinde bugün içinde yaşanılan yoksulluk halinin asıl sebebini oluşturmaktadır. Çağlar Keyder ve Fikret Adaman hazırladıkları raporda (Adaman ve Keyder, 2009: 125) yapısal sorunları şu şekilde özetlemişlerdir:

“yüksek işsizlik, enformel yapı ile formel yapının iç içe bulunması, mevsimsel emek taleplerinde yaşanan dalgalanmalar, kadınların emek piyasasına katılım oranlarının düşüklüğü, çocuk emeğinin yüksek oranda kullanımı, sendikal haklarda yaşanan erozyon, gelir ve servet dağılımında yaşanan eşitsizlikler, bölgesel gelişim farkları.”

Ekonomik krizler genellikle finans piyasalarına, paranın değerine vb. iktisadi süreçlere yaptığı etkiyle gündeme gelirken insani ve sosyal etkileri unutulmaktadır (Buğra, 2001: 22). Tek başına yoksulluğun sebeplerini açıklamada yetersiz kalan ekonomik krizler genel anlamda; öncelikle gelir dağılımındaki eşitsizlikleri derinleştirmekte, emeğin değersizleşmesine ve işçi ücretlerinin azalmasına, çalışan yoksulların ortaya çıkmasına, işsizliğin artmasına, halihazırda yetersiz olan sosyal güvenlik sisteminin açıklarının büyümesine, tarım politikalarının ihmal edilmesine ve kırsal yoksulluğun derinleşmesine, kent nüfusunun kır nüfusunu geçmesine, kentteki formel ve enformel sektör arasındaki dengenin bozulmasına, kentin kıt kaynaklarının artan nüfusun taleplerini karşılayamaz duruma gelmesine, yoksulluk sınırının yükselmesine, yoksulların sayısının artmasına, yoksulluğun derinleşmesine, kamu harcamalarının azalmasına neden olmaktadır. Yoksulluğun nedenini yapısal düzenlemelerde gören açıklamalara göre tek çözüm; yoksulluğun azaltılması için bireysel çözümlerin değil; gelir ve kaynakların toplum içinde daha adil bir şekilde dağıtılmasını öngören politikaların düzenlenmesi ve uygulanmasıdır.

1.4. Yoksulluk Türleri

Yoksulluk türleri; yoksulluğun tanımları, sebepleri ve özellikle yoksulluğu tasnif etme biçimlerine göre çeşitlilik gösterir. Yoksulluk türleri, yoksulluğu sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik boyutuyla açıkladıkları için önemlidirler. Yaygın olarak

bilinen yoksulluk türleri ise mutlak ve görelî yoksulluktur.¹

Mutlak yoksulluk, yoksulluk türleri içinde tarihi en eskiye dayanan kavramdır. Klasik yoksulluk anlayışının başat yoksulluk türü olan mutlak yoksulluğun evrensel geçerliğinin olduğu varsayılır. Yoksulluğu açıklama ve yorumlama şeklinin ölçütü olarak insanın hayatta kalabilmesini ve bunu mümkün kılan asgari gereksinimlere sahip olmasını öngören bu yoksulluk türü yerelliğe önem vermemesi ve genellemeci bir anlayışta olması için eleştiri almaktadır. Bu eleştirilerin sebebi olarak, mutlak yoksulluk türünün insanı sadece yaşayan bir organizma olarak ele almakta ve yaşamın diğer boyutlarını öncelememesi olarak kabul edilmektedir.

Charles Zastrow'un (Zastrow, 1991) mutlak yoksulluğu şu şekilde özetler:

“... yoksulluk dar anlamda, insanların yaşamak için, kendileri ve ailelerini karşılamak zorunda oldukları temel ihtiyaçları parasızlık nedeniyle karşılayamamaları durumu olarak belirtilir. Tanımlamalarda temel ihtiyaçlar, yaşayabilmek için gerekli olan yiyecek, giyecek ve barınak olarak geçer. Bu temel ihtiyaçları karşılayamama durumunun sonucunda yeterli gıda alamama hatta açlıktan ölme, soğuğa ve sıcağa karşı vücudu koruyacak giyeceğin olmaması, özel yaşamı sağlayacak “başını sokacak bir damının” olmaması demektir. Kısaca yoksulluk, insanların temel gereksinimlerini karşılayamama durumudur ve bu durum *mutlak yoksulluk* anlamındadır.”

Tanımdan da anlaşılacağı üzere, indirgemeci bir şekilde yapılan mutlak yoksulluk açıklaması; dar bir bakış açısıyla sağlıksız sonuçlar doğuracaktır. Bu durumu ortadan kaldırmak için, bir diğer önemli yoksulluk türü olan “görelî/göreceli yoksulluk”, mutlak yoksulluğun yoksulluğu açıklamada yetersiz kaldığı düşüncesinden hareket etmektedir. Bu yoksulluk türü mutlak yoksulluğun öngördüğü evrensel, kesin ölçüm tekniklerini kabul etmemektedir.

Klasik tanımların vurguladığı bireyin ekonomik gelir ve giderleri haricinde, yeni göstergelerle yoksulluğu yeniden ele alan “görelî yoksulluk” kavramını ise yine Zastrow (Zastrow, 1991) ise şu şekilde açıklar:

“... yeme, içme, giyinme, barınma imkanları kişinin yaşamını sürdürmesine yettiği halde, içinde bulunduğu toplumun alışlagelen yaşam düzeyine erişememesi,

---

¹ Bu yoksulluk türleri dışında literatürde başka yoksulluk türleri de bulunmaktadır. Burada değinmek gerekir ki çalışma gereği; yapabilirlik yaklaşımı, alt sınıf, nöbetleşe yoksulluk, yoksulluk kültürü ve sosyal dışlanma terimleri, literatürden anlaşıldığı ve tercih sebebi olması dolayısıyla yoksulluk türleri olarak değil; yoksulluk gerçeğini anlamaya dair bakış açıları olarak sunulmaktadır. Var olan yoksulluk türleri ise; insani yoksulluk, gelir yoksulluk, kentsel yoksulluk, kırsal yoksulluk, kadın yoksulluğu şeklinde daha da çoğaltılabilir.

gerisinde kalması durumuna işaret eder. Bu durum ise *göreceli yoksulluk* denilen olgudur.”

Klasik yoksulluk sınıflandırmasında yer alan başat yoksulluk türlerinden mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk; yoksulluğa bakış ve yoksulluğu ele alma şekli itibariyle meşruiyeti sorgulanan iki yoksulluk türüdür. Özellikle 80’lerle yaygınlığı artan yeni yoksulluk yaklaşımları vardır.

1.5. Yoksulluğa Dair Bakış Açıları

Yoksulluk geçmişten günümüze varlığını sürdüren bir olgu olmakla birlikte, neo-liberal küreselleşme süreçlerinde, anlam değişikliğine uğrayarak yalnızca iktisadi göstergelerle ve biyolojik ihtiyaçlarla açıklanması mümkün olmayan bir nitelik kazanmıştır. Bunun sebebi yoksulluğun nitelik değiştirmesidir. Bu değişimin altında iseartık sadece alım gücü yoksunluğunda, biyolojik yetersizlikten, hayatta kalabilmekten değil toplumsal katılım, gerekli eğitimi alabilme, işgücü piyasasına katılma, aidiyet hissi gibi farklı ve önemli boyutlar yatmaktadır. Denilebilir ki yoksulluk artık sosyal, kültürel, psikolojik, siyasal boyutlarıyla ele alınması gereken bir olgudur.

Modern öncesi dönemde din, yoksulluğu anlamada önemli bir unsur iken, Sanayi Devrimi’yle birlikte toplum üzerindeki gücünü kaybetmiş ve yoksulluk tüm dini değerlerden sıyrılarak yeni bir görünüm kazanmıştır. Sanayinin gelişmesiyle birlikte gerçekleşen tarımsal çözüme, kırsal bölgelerdeki ekonomik hayatın giderek önemini kaybetmesi ve buna bağlı olarak kentlere yoğun göçün başlaması, üretim (Wood, 2002: 95) ve istihdam biçimlerinin değişmesi ve sosyal ilişkilerin kentleşme sürecinde farklılaşması modern yoksulluğu oluşturan önemli gelişmelerdir. Bu gelişmeler modern insanı alışılmışın dışında bir yoksulluk biçimiyle karşı karşıya bırakmıştır (Buğra, 2005: 2).

Ayşe Buğra (2013: 27) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Bazı insanların, kendi özellikleri, doğal koşullar veya savaş gibi insan eliyle yaratılan sorunlar nedeniyle geçimlerini sağlamakta, hatta karınlarını doyurmakta güçlük çekmeleriyle ilgili bir olgu olarak yoksulluk, tarihin her döneminde, her toplumda rastlanabilen bir olgu. Ama bugün sosyal bir sorun olarak tartıştığımız biçimiyle yoksulluk, 16. Yüzyılda Avrupa’da kapitalizmin ortaya çıkışıyla bağlantılı.”

Yoksulluğa dair farklı yorum ve bakış açılarının ortaya çıkışı da bu değişimle ilgilidir. Yeni yoksulluk görünümleri ortaya çıktıkça ve bu görünümleri açıklama

noktasında klasik yoksulluk anlayışının yetersizliği anlaşıldıkça; yoksulluğun yeni yorumları önem kazanmıştır. Yoksulluğa dair yeni bakış açıları “yoksulluğun yalnızca ekonomik anlamda değil sosyal, kültürel, kentsel ve edimsel olarak da bir yeni doku” inşa etmiştir (Atatanır, 2016: 13). Zaman içinde yoksulluk manzalarının sefalet manzaralarına dönüşmesiyle ve çeşitli yoksulluk biçimlerinin ortaya çıkmasıyla beraber, konuya ilişkin farklı bakış açıları da ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada sözü edilen yeni bağlamlar yoksulluk türleri olarak değil; yoksulluğu değerlendirme, yoksulluğu ele alış biçimleri şeklinde düşünülmüştür.

1.5.1. Yapabilirlik (Yapabilirlikten Yoksunluk) Yaklaşımı

Güncel yoksulluk tartışmalarında etkili olan yapabilirlik yaklaşımı, Nobel ödüllü kalkınma iktisatçısı Amartya Sen’e ait bir kavramdır. Sen, dönemin yoksulluk tanım ve açıklamalarından farklı olarak yoksulluğun ekonomik temelli olan yaklaşımını; özgürlük ve olanakları seçip değerlendirebilme gücü ve imkânından mahrum olmaya çevirmiştir. Bir başka deyişle; yoksulluk yalnızca ekonomik gelire indirgenemez olup, asıl olan kişinin iç dünyasına, toplumsal kimliğine dair yoksunluklardır. Dolayısıyla Sen, yoksulluğu insanların kendi hayatlarını eyleyebilme, yapabilme potansiyeli üzerinden yorumlamıştır. Yapabilirlik bu yönüyle yoksulların niteliklerini hayata geçirip geçirememeye hakkındaki özgürlüğünü ifade etmektedir.

Genel olarak yapabilirlik; düşük eğitim seviyesi, bilgisizlik, yetersiz sağlık hizmeti, açlık, kötü sağlık koşulları, uygunsuz barınma koşulları ve cehalet gibi olumsuzlukların muhtemel sonuçlarından kaçınabilmeyi ifade eder. Bu olumsuzluklardan kaçınılmadığında ise yoksulluk kronikleşerek yoksunluğun en somut sonucu ortaya çıkmış olur (Temiz, 2008: 76).

1.5.2. Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı

Yoksulluk kültürü yaklaşımı, Oscar Lewis’in 1959 yılında yaptığı çalışmada kullandığı bir kavramdır. Gelişmekte olan ülkelerin kent merkezlerine göç sonucu yerleşen insanların yaşam şekillerini incelediği “beş aile” isimli çalışması; kavramın ilk kez kullanıldığı çalışmadır. Yoksulluk araştırma ve çalışmalarında önemli bir yere sahip olan yoksulluk kültürü yaklaşımı; “sıkı çalışma ve kendine güvenin karşıtı olan kadercilik, tevekkül ve aylıklıkla” nitelendirilen bir yaşam formunu anlatır (Marshall, 1999: 826). Bu yaşam formu ise nesilden nesile kültürel bir aktarım gibi aktarılır ve sözü edilen bu yaşam formu devam eder. Bu bağlamda yoksulluk kültürüne göre yoksulluk; ekonomik olmaktan çok psikolojik sebeplere dayanmaktadır.

Genel olarak yoksul kişilerin yaşam biçimlerini ifade etmek için kullanılan bu

yaklaşım ile Lewis, yoksulluk halini yaşayan insanların dikkate alınmayan boyutlarını ortaya koymuştur. Bu boyutlar ise “başarı standartlarına ve çalışma ahlakına düşük bağlılık, siyasal katılım süreçlerinde yer almama, örgütlü hareket edememe, çaresizlik, evliliğe ve aileye yüklenen düşük değer, çok kalabalık yerlerde yaşama, kavga ve şiddet kullanmaya yatkınlık, alkol düşkünlüğünün yüksek olması ve içine kapalı ve kendine özgü davranış kalıpları”dır (Özgüler, 2014: 171-172).

1.5.3. Alt Sınıf Yaklaşımı

Kavram, ilk defa kalkınma ekonomisinin mimarlarından olan Gunnar Myrdal tarafından 1963 yılında kullanılmıştır. Amerikan temelli bir kavram olan alt sınıf -ya da sınıf altı kavramı-yoksulluk araştırmalarında önemli bir konuma sahiptir. Bu yaklaşıma göre özellikle refah devleti dönemi öncesinde yaşanan sistem içi eski yoksulluk ile sonrasında yaşanan sistem dışı yeni yoksulluk arasında büyük farklar vardır. Refah devleti dönemi öncesinde sistem içinde kabul edilen yoksullar asgari geçimlerini sağlayabiliyorlarken, yine aynı grup refah devleti sonrasında derin bir yoksulluğa itilmişlerdir. Bu yoksullar; önceden sistemle bağdaşık şekilde bir sınıfı temsil etme kabiliyeti gösteriyorlardı, fakat artık bir sınıfı temsil etme imkânından mahrum kalarak adeta “sınıf”ın altını veya bir başka deyişle alt bir “sınıfı” temsil etmektedirler (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 69).

Sınıf altı kavramı başta etnisite gibi bazı nitelik özellikleri sebebiyle bir toplumsal sınıfa değil, sınıf altı bir tabakaya işaret eder. Sınıf-altı grubundaki insanların sisteme, sistemin de bu insanlara ihtiyacı yoktur. Fakat buna rağmen daha geniş bir perspektif ile sınıf-altı, sadece işsizleri, sokakta yaşayanları, madde kullananları değil, imkan ve güçleri nispetinde var olan yeni düzene direnmesi mümkün gözükmeyen kişileri de ifade etmektedir.

1.5.4. Sosyal Dışlanma Yaklaşımı

Yoksulluğa dair bir bakış açısı olan ve zamanla yoksulluk olgusunu da kapsayarak, yoksulluk yerine kullanılabilen Sosyal Dışlanmanın yaklaşımı bugün üst bir yoksulluk anlatısı olarak yaşanan toplumsal meseleleri açıklayabildiği kabul edilmektedir. Bir toplumun birey ya da gruplarının, o toplumun standartlarına uygun bir şekilde toplumsal katılımın çeşitli yönlerinden yoksun kalarak; katılamamasını konu edinen dışlanma, yoksulluk kavramının değinmediği göstergelere ek bir takım göstergelerle yoksulluğu da içine alarak daha bütüncül ve açıklayıcı bir yaklaşımdır.

Kavramın ortaya çıkışı Fransa toplumuna özgü bir anlayıştan kaynaklanır. Aynı şekilde toplumsal katılımı merkeze alan bir anlayışa sahip olan Fransa’da yoksulluk kavramı Hristiyan hayırseverliğini, klasik rejimi ve faydacı liberal görüşleri çağrıştırdığı için kabul görmemiş, sosyal dışlanma kavramı tercih edilmiştir (Taş-

ğın, 2017: 160). Bu noktadan itibaren sosyal dışlanma kavramı, sosyal politika tartışmalarının merkez kavramı haline gelmiştir. Fransız Cumhuriyetçileri, sosyal devletin başarısızlıkları sonucu sosyal yapının bozulması olarak gördükleri sosyal dışlanmayı “dayanışma ve sosyal ilişki” ile ilişkilendirerek; “sosyal bütünleşme” ile temellendirmeye çalışmışlar (Taşğın, 2017: 65) ve sosyal bütünleşmenin tam olarak gerçekleşmediği toplumlarda, düzenin bazı kişi ya da grupları dışarıda bırakacağını iddia etmişlerdir.

Yaşamın bütün boyutlarına çeşitli sebeplerle tam olarak katılamamayı ifade eden Dışlanma yaklaşımı,Fransa’da ortaya çıkmış ve zamanla Avrupa’da da kabul görmüştür. Kavram ilk defa 1974 yılında Chirac Hükümeti döneminde sosyal işlerden sorumlu devlet bakanı Rene Lenoir tarafından kullanılmıştır. “Les Excluses” (dışlanmışlar: On Fransız’dan biri) isimli kitabında dönemin Fransız toplumuna dair görüşlerini aktarmıştır. Ona göre dışlanmışlar “ekonomik büyümenin sonuçlarından yararlanamayan” kişilerdir. Bu kişiler sadece yoksullar değil, “zihinsel ve fiziksel engelliler, intihar eğilimli insanlar, çok yaşlı ve sakatlar, başı boş istismar edilen çocuklar, ilaç (madde) bağımlıları, suçlular, tek ebeveynli aileler, çok sorunlu hane halkları, marjinal kişiler, asosyal kişiler ve diğer sosyal uyumsuz kişilerdir (Sapançalı, 2005: 13). Olgunun anlamı zamanla değişerek daha geniş bir anlam bütününe sahip olmuştur. Özellikle 1990’larda dışlanma olgusunun geçerliliği artarak yayılmış ve yoksulluk kavramı yerine kullanılmaktadır. Kavram bu yönüyle henüz yeni bir kavramdır. Bu yeniliğinin bir sonucu olarak ise kavram hakkında evrensel geçerliliği olan bir tanım ve açıklama bulunmamaktadır.

2. Sosyal Dışlanmanın Kavramsal Çerçevesi

Kavram hakkındaki tanımlama ve açıklamaların çok çeşitliliği, kavram üzerinde mutabakat sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Literatüre bakıldığında kavramla ilgili farklı yaklaşımlar benimsenmiş olup; kavramın farklı kişi ve gruplar için farklı anlamlara sahip olduğu görülmektedir. Ortak olan ise; dışlanmanın sadece ekonomik değil, sosyal, kültürel, politik, psikolojik vb. göstergelerle açıklanabilecek bir olgu ve durum olduğu ve kavramın henüz yeni bir kavram olduğu için kesin bir tanım yapılmasının zor olduğudur.

Genel olarak sosyal dışlanma, “dışlanma” ifadesinden de anlaşılabilir gibi dışarıda tutulma durumu; kişinin ya da grupların istekleri dışında, güçlerinin ve imkânlarının yetmemesidir. Bu noktada şahsi bir tercih ya da isteklilik hali yoktur. İstenilen halden dışarıda tutulma durumuna işaret eder. Bu durumun kavramsallaştırılması olan sosyal dışlanma da zamanla farklı tanımlamalarla gelişmiştir.

Çağlar Keyder ve Fikret Adaman (Adaman ve Keyder, 2009: 6) sosyal dışlanmanın toplumsal hayata katılamamak olduğunu ve bu durumun içinden çıkılmaz

bir hal alan süreçlere karşılık geldiğini ifade ederek sonunda yaşanan aciziyeti şu şekilde ifade etmiştir:

“Sosyal dışlanma, kişilerin –yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla—toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dile-diklerince katılımlarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir. Bu durum bu kesimin bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkânlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır. Bu kesimin elindeki güç oldukça sınırlı olup, karar alma süreçlerine katılımı sınırlı gerçekleşmektedir; dolayısıyla da bu kesim genelde kendini güçsüz ve günlük yaşamını etkileyecek kararların alımında kontrolü elinde tutmaktan aciz hisseder.”

Bu açıklamadan anlaşılmaktadır ki, dışlanma; Adaman ve Keyder’e göre; toplumsal yaşamda “emek piyasalarına”, “gelir getirici faaliyetlere”, “eğitim ve öğretim imkânlarına” erişimde zorlukların ve sosyo-kültürel ilişkilerin sınırlılığına işaret eder. Toplumdan dışlanmanın sadece temel ekonomik göstergelerden ibaret olmadığını doğrulayan ve dışlanma olgusunun çok yönlülüğünü ifade eden bir açıklama olarak önem arz eden bu açıklama; dışlanmanın insanlar üzerindeki yıkıcı psikolojik etkisini gözler önüne sermesi bakımından; bireysel duruma da atıf yapmaktadır. Dışlanma bu yönüyle insanın hayattan kopuşunu, kendisini gerçekleştirememesini, hayatı eyleyememesi olarak da anlaşılabilir.

Ali Seyyar (Seyyar, 2008: 423) ise olguyu şu şekilde tanımlamıştır:

“Sosyal dışlanma (sosyal tecrit; sosyal izolasyon; tecrit; soyutlanma; sosyal dışlanma): fert veya grupların işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, özürlülük gibi nedenlerden dolayı eğitim, sağlık ve kültürel imkanlardan yararlanamaması, üretim etkinlikleri içinde yer alaması ve karar alma süreçlerine katılamaması şeklinde tanımlanabilecek kapsamlı ve çok boyutlu bir kavramdır”.

Görüldüğü gibi tanımda çeşitli yönlerden hayata katılamamanın nedenleri olarak işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik ve özürlülük gibi birbirine sebep olan durumlardan söz edilmiştir. Bu yönüyle dışlanmanın sebepleri ve sonuçları iç içe geçmiş, kesin ayrımlardan uzak bir yapıdadır. Sebepleri ve sonuçlarının çok çeşitliliği sebebiyle dışlanma üzerine kesin tanımlar getirmenin zorluğu bir yana; farklı boyutlarıyla olguya dair açıklamalar getirmek; olgunun her yönünü anlama noktasında büyük bir imkân sağlamaktadır.

Dışlanma çeşitli ve iç içe geçmiş nedenlerle ortaya çıkar. Bu nedenlerin hangisinin nerede başlayıp nerede bittiğine dair kesin sınırlar çizmek zordur, fakat her

nedenin bir diğere nedeni etkilediği ve bir diğere nedenden etkilendiği kabul edilmektedir.

Tijen Şahin (Şahin, 2009: 14)dışlanmanın ortaya çıkışına dair şu nedenleri sıralar:

“Sosyal dışlanma; işsizlik, gelir ve mal varlığı yetersizliği gibi ekonomik nedenler; eğitimsizlik, yaş ve cinsiyet gibi bireysel nedenler; sosyal güvence eksikliği ve toplumsal destek yoksunluğu gibi sosyal ve kurumsal nedenler ve politik haklardan yararlanamamak ve politik karar alma mekanizmalarına katılmamak gibi politik nedenler neticesinde ortaya çıkmaktadır.”

Bu nedenler her ülke ya da grup için aynı önemde olmayabilir. Çünkü dışlanmanın ülkeden ülkeye, kimi zaman da bölgeden bölgeye değişiklik gösteren yapısı farklı dışlanma niteliklerini ve boyutlarını da ortaya çıkarmaktadır. Gelişmiş bir ülkenin dışlanmış insanı ile gelişmemiş bir insanın dışlanmış insanı arasında yaşanan sorunlar açısından farklar vardır. Gelişmiş ülkede yaşayan kişi kurumsal desteklerden tam anlamıyla yararlanabiliyorken, gelişmemiş ülkede yaşayan kişi ülkesinde kurumsal olarak bir destek alamayabilir. Bu farklılığa ek olarak iki farklı dışlanma biçimine maruz kalanlar için de farklı sosyal koruma politikaları uygulanması gerekir.

Zygmunt Bauman (2018: 46) ise dışlanan kesimlerin haklarından mahrum olduklarını ifade etmiştir: “Dışlananlar için hukuk yoktur. Dışlanma, herhangi bir hukukun kapsamında olmama durumudur.” Bir ülkenin vatandaşı olmanın getirdiği hukuki haklardan mahrumiyeti dahi kapsayan dışlanma; kişilerin kendi içinde yarattığı özsayıgı yitimini pekiştirerek, sosyal hayata katılım noktasında büyük bir engel oluşturmaktadır.

Öte yandan Bauman (2018: 55) dışlanan kişilerin durumlarını şu şekilde özetlemiştir:

“Dışlanmanın nedenleri farklı olabilir ama dışlananların duyguları aynıdır. Sosyal konumlarını kaybederek özgüvenlerini, özsayıgılarını yitiren, kendilerini hayatta kalmak gibi ürkütücü bir mücadele içinde bulan bu insanların, bir komploya mı kurban gittikleri, çektikleri acının alın yazısı mı olduğu gibi ince ayrıntıları düşünmeleri için bir nedeni yoktur. Reddedilmek duygusu yaşamaları, kızgın ve öfkeli olmaları, kin duymaları son derece anlaşılır bir şey –ne ki direnmenin boşuna olduğunu deneyerek öğrendikleri ve kendilerini ötekilerden aşağı gördükleri için bu duygularını eyleme dönüştürmezler. İster resmen işten çıkarılınsınlar, ister bu karar gizlice açık-

lansın, artık fuzulî, lüzumsuz, ihtiyaç duyulmayan ve istenmeyenler kategorisindedirler; gösterecekleri tepkiler (eğer tepki gösterirlerse) haksız yere itiraz ettiklerinin kanıtı gibi algılanır.”

Konu hakkında yabancı literatürdeki yetkin isimlerden biri olan Hillary Silver olguya dair üç farklı paradigma geliştirmiştir. Bunlar dayanışma, uzmanlaşma ve tekelci paradigmalardır. Genellikle Fransa’da egemen olan dayanışma paradigmasına göre sosyal dışlanma; birey ve toplum arasındaki ilişkide kültürel ve manevi yönlü sosyal ağların kopması halidir (Sapançalı, 2005: 50). Kültür ve sosyal ilişkiler üzerinden kurulan toplum ve uluslar düşünüldüğünde; sosyal olarak dışlanmışlar bu paradigmaya göre o toplumun ve o ulusun bir parçası olarak görülmezler. Bu paradigma aynı zamanda Fransa’daki Cumhuriyetçi düşüncenin de temelini oluşturmaktadır.

İkinci paradigma olan uzmanlaşma paradigması, dışlanmayı bireylerin davranışlarının ve piyasalarının işleyiş biçimlerinin sonucu olarak görür. Dışlanma, bireylerin yaşamları boyunca yapıp etmeleri ve piyasaya karşı mücadelesi sonucunda gerçekleşir ya da gerçekleşmez, bir başka deyişle sosyal dışlanma tamamen bireye bağlı bir durum olup kendi sorumluluğundadır. Bu paradigma Anglo-saxon liberalizmin bakış açısını yansıtmaktadır (Sapançalı, 2005: 51).

Üçüncü ve son paradigma olan tekelci paradigma ise dışlanmayı daha farklı şekilde, hiyerarşik güç ilişkileri üzerinden okur. Güçlü grupların kendilerinden olmayan grupları sisteme ve yanlarına almaması sonucu oluşan dışlanma bir nebze de olsa sosyal demokrat yurttaşlık ve dayanışmaya katılım sayesinde hafiflemektedir, fakat nihai olarak dışlanmanın ortadan kaldırılması söz konusu değildir. Bu paradigma Max Weber’in çalışmalarından beslenmiş ve özellikle Kuzey Avrupa ülkeleri ve İngiltere’de öne çıkmıştır (Sapançalı, 2005: 53).

2.1. Sosyal Dışlanmanın Görünümleri

Sosyal dışlanma çeşitli sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan ve farklı görünümüleriyle literatürde yer alan bir kavramdır. Çalışmanın bu bölümünde sosyal dışlanma, Fikret Adaman ve Çağlar Keyder’in “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma” isimli raporu baz alınarak anlatılacaktır.

Sosyal dışlanma en genel haliyle; toplumsal hayatta birbirinden farklı ama birbirlerini etkileyen çeşitli sebeplerin sonucu olarak dört farklı şekilde görülür; kültürel, ekonomik, mekânsal ve politik dışlanma.

2.1.1. Kültürel Dışlanma

Bir toplumun kimliğini oluşturan boyutuyla kültür; dışlanmanın sebeplerinden bir tanesidir. İnsanların zaman içinde kişilik ve kimliklerini inşa ederken farkında olmadıkları birtakım ön yargılar, genellikle dışlanmaya yol açar. Burada; içinde doğup büyüdüğü kültürün sorgulanmadan içselleştirilmesi, kişiyi kendisinden olmayanlara karşı koruma ve bunun da ötesinde o insanları dışlaması söz konusudur (Adaman ve Keyder, 2009: 14).

Yaşanılan coğrafyada azınlıklar; çoğunlukta bulunan insanların ırklarından ve dolayısıyla kültürlerinden farklılaştığı noktada, çoğunluk tarafından dışlanmaktadır. Yaşadığı hayatın gerçeği olarak anadilinde konuşamama, kendi yöresel kıyafetlerini giyememe gibi birtakım kendine has kültürel görünümlemler ya da farklı cinsel eğilime sahip insanlar, kültürel baskınlığı elinde bulunduran toplumsal grup tarafından kabul edilmemeyi doğurmaktadır (Adaman ve Keyder, 2009: 10).

2.1.2. Ekonomik Dışlanma

Sosyal dışlanmanın sebeplerinden biri olarak ekonomik kazanç, kazancın yaratılış ve paylaşım süreci bakımından önemlidir (Adaman ve Keyder, 2009: 13). Dünyada yaşanan teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişen ekonomik sistem, önceleri kol gücüyle ya da büyük uzmanlaşma gerektirmeyen vasıfsız işlerde çalışan insanları istihdam edebiliyordu. Ancak değişen yapıda uzmanlık gerektiren işler için nitelikli bir eğitim gerekmekte olup, bu eğitimi alamayan yoksul insanlar çalışma hayatına katılamamaktadırlar. İstihdamda yer alamayan insanın da ekonomik gelire ulaşmasında rol oynayan yollar artık kapanmıştır ve kişi ekonomik gelir elde etmek adına sistem dışı kalarak ekonomiden dışlanmaktadır.

Ekonomik dışlanmaya rağmen, sosyal politikaların sağlıklı bir şekilde işlemesiyle emeklilik, işsizlik sigortası vb. birtakım yardımlarla bu tip bir dışlanmayı en aza indirmek bir yere kadar mümkün olsa da bütünüyle bunun gerçekleşeceğini iddia etmek olanaksızdır. Devlet yardımlarına ek olarak, sosyal ilişkiler ağı içerisinde aile ya da yakın arkadaş gruplarının desteği, yoksul kişinin yaşadığı ekonomik dışlanmayı sürekli bir şekilde değiştiremeyeceği için oluşacak tabloda geçici bir durum söz konusudur (Adaman ve Keyder, 2009: 9). Dolayısıyla tekrar dışlanma döngüsüne düşecek kişi için yetersiz ve sağlıksız beslenme, sağlık sorunları vb. birtakım sıkıntılar baş gösterecek ve dışlanmanın en uç noktasında, bütün boyutlarının görüldüğü evsizlik gibi bir sonucun ortaya çıkması ihtimal dâhilinde olacaktır. Bu da bütünüyle hayattan dışlanmayı getiren bir boyut olup; kişiyi ekonomik dışlanmaya ek olarak çeşitli dışlanma görünümünün nesnesi yapacaktır.

2.1.3. Mekânsal Dışlanma:

Mekânsal dışlanma iki şekilde gerçekleşir. İlki toplumsal yaşam içinde hayata katılım noktasında; kentsel dönüşüm uygulanması planlanan yerde yaşayan yoksulların devlet eliyle şehrin dışına yerleştirilmeleri, yaşanılan yerin belli başlı bir ırka ait olmasına karşılık o yerin unutulması ve dikkate alınmaması, kimi yer ve mekânlara girebilmek için normalden daha fazla birtakım sosyal ilişkilerin gerekliliği gibi sebeplerden kaynaklanan yaşanan dışlanmadır (Adaman ve Keyder, 2009: 10). Bu dışlanma çeşidi bugün yoksul olan ya da olmayan herkesin bir şekilde karşılaştığı bir dışlanma biçimidir. İnsanların istedikleri yere gidememesi, ideolojik ya da başka birtakım sebeplerle belli mekânlara ulaşımında yaşanan dışlanma herkesin başına gelebilecek bir dışlanma türüdür. Fakat ikinci tip dışlanma ise temelinde ekonomik dışlanmanın yol açtığı ekonomik güçsüzlüklerin normal olarak düşünülebilecek hayat koşullarına güç yettirememesi sonucunda, yaşanılan evin dışında, sokakta, geçici şekilde otellerde, pansiyonlarda kalınması şeklindedir. Burada bir evde kalmamak; salt bir fiziki/inşai bir yapıdan mahrumiyet değil; mekânsal boyutundan öte; o mekânın/evin sosyal/psikolojik ilişkiler çerçevesinde insana kattığı güven duygusu noktasında önemlidir. Buna ek olarak özellikle sokakta kalıyor olmak güvensizliği, her an yaşanabilecek kötü bir olayı, beslenme, giyinme, temizlik ve özellikle kış aylarında soğuktan korunma imkânlarını kişiden almaktadır. Bu yönüyle dışlanmanın mekânsal görünümü; her ne kadar ekonomik temelli bir şekilde değerlendiriliyor olsa da ekonomik yoksunluktan da öte birtakım imkânların da yoksunluğuna işaret etmesi sebebiyle; en önemli dışlanma görünümü olarak gözükmektedir.

2.1.4. Politik Dışlanma:

Doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çeşitli sebeplerden dolayı vatandaşlık ve hukuki hakların kullanılmasına engel olunması durumudur. Toplumlarda bireylerin hakları, bağlı oldukları toplumun hukuk kuralları çerçevesince tanımlanır. Her ne kadar zamanla haklar üzerinde değişiklikler olsa da hakların ne şekilde, hangi bağlamda ve kimleri kapsayacağı tartışmalı bir konu olarak dışlanmayı doğrudan etkilemektedir (Adaman ve Keyder, 2009: 14). Bireylerin haklardan mahrumiyeti, kamu hizmetlerine ulaşmalarındaki güçlük ve kurumsal yapılardan faydalanamamaları politik dışlanmaya sebep olan unsurlar arasındadır. Bu durum belli kesimlerin siyaset kurumuna olan inançların yitirilmesi ve siyasal karar alma süreçlerine katılmaması sonuçlarını doğurabilir.

Görüldüğü üzere iç içe geçmiş ve birbirini etkileyen dışlanma boyutları bir bütün halinde ele alınmalıdır, zira her bir dışlanma görünümü tek başına dahi farklı farklı sonuçlara sebep olmaktadır. Örneğin politik olarak yaşadığı hayattan dışlanan birisi; çalıştığı işte de çeşitli engellerle karşılaşacak ve bir zaman sonra ekonomik dışlanmaya maruz kalacaktır. Ya da ekonomik olarak dışlanan birisi belli bir za-

man sonra bir evde kalabilecek ekonomik gücü kaybedeceği için sokaklarda kalmaya başlayacak ve sokakta kalacak birisi için de politik katılım kısa vadede pek mümkün gözükmeyecektir.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Bu metinde insanlık tarihi kadar eski bir sorun olan yoksulluk gerçeği; yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramlarıyla birlikte, birtakım ana hatlar üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. Bugün her ne kadar iki kavram birbiri yerine kullanılıyor olsa da aralarında ciddi farklar vardır. Yoksulluk tek boyutlu bir kavram iken dışlanma çok boyutlu bir kavramdır. Yoksulluk durağan, pasif bir kavram iken dışlanma süreçlere odaklanan, aktif bir kavramdır. Gelinen noktada denilebilir ki yoksulluk kavramı; artık, sosyal dışlanma türüdür. Bu duruma örnek olarak; ekonomik olarak güçlü olan birisinin kültürel nitelikleri ya da politik tercihlerinden dolayı içinde yaşadığı toplum ya da devlet tarafından dışlanması; o kişinin yoksul olmayıp sosyal dışlanmaya maruz kaldığını gösterir. Çünkü dışlanma sadece iktisadi ya da biyolojik yetersizliklerle gerçekleşmez. Bu bağlamda dışlanma sadece yoksunluk hallerine değil; yoksunluğa sebep olan arka plandaki sürece değinmesi itibarıyla de yoksulluğu aşmış bir kavramdır.

İçinde yaşadığı toplumla bağları kopmuş, bireysel düzeyde ya da grup düzeyinde içine kapanmış, kendisini o toplumun bir üyesi olarak görmeyen insanların maruz kaldığı yönüyle dışlanma; yaşanan eşitsizlik ve adaletsizlikleri; ekonomik göstergelere ek olarak; hayata normal olarak katılımı mümkün kılan imkânlardan mahrumiyeti ele alır. Sosyal yaşamdaki sorunları salt iktisadi göstergeler üzerinden değil; sosyal, kültürel, psikolojik ve siyasal boyutlarıyla değerlendirmek; sorunları anlayıp, sorun alanlarını belirlemek ve bu sorunlara karşı etkin çözümler üretmek için uygun bir yoldur. Çok yönlü ya da bazı boyutlarıyla boyutuyla dışlanmayı yaşayanların kendilerine has birtakım nitelikleri; hayata katılma noktasında onlar adına ciddi bariyerler oluşturmaktadır ve bu durum; eşitsizliği, adaletsizliği, sosyal katılımın azalmasını, toplumsal eşitsizliği körüklemektedir.

Bugün dışlanma olgusu dünyada farklı biçimlerde yaşanıp; önemini korumakta iken Türkiye Cumhuriyeti'nde, sorunları anlama noktasına henüz tam olarak kavranamamıştır. Buradan hareketle, dışlanma olgusu, ülkemizde sosyal politika/ sosyal adalet tartışmalarının önümüzdeki yıllarda en önemli tartışma konusu ve sorunları açıklamada bir başucu kavramı olacaktır.

Kaynaklar

Adaman, Fikret ve Keyder, Çağlar (2009). Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Yayınları.

- Atatanır, Hicran (2016). *Türkiye’de Yoksulluk Sosyal Yardım ve Sivil Toplum Hak Temelli Yaklaşım Açısından Bir Değerlendirme*, Dorlion Yayınları .
- Bauman, Zygmunt (1999). Çalışma, Tüketencilik ve Yeni Yoksullar, Sarmal Yayınevi.
- Bauman, Zygmunt (2018). *İskarta Hayatlar*, Can Yayınları.
- Buğra, Ayşe (2001). Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye’nin Geleneksel Refah Rejimi, Toplum ve Bilim Dergisi, Yaz 2001, Sayı 89, ss. 22-30.
- Buğra, Ayşe (2013). *Kapitalizm Yoksulluk Sosyal Politika*, İletişim Yayınları.
- Buğra, Ayşe (2005). Yoksulluk ve Sosyal Haklar Raporu, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, İstanbul: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.
- Canbey, Verda Özgüler (2014). *Gelir Servet ve Yoksulluk*, Cinius Yayınları.
- Es, Muharrem ve Güloğlu, Tuncay (2004). Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kent-sel Yoksulluk: İstanbul Örneği, *Bilgi*. Değişim Yayınları, ss. 79-93.
- Giddens, Anthony (2008). *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları.
- Gordon, Marshall (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Castells, Manuel (2013). *Binyılın Sonu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Işık, Oğuz ve Pınarcıoğlu, Melih (2001). *Nöbetleşe Yoksulluk. Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları,.
- Oktik, Nurgün (2008). *Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar*, Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları, Der. Nurgün Oktik, Yakın Kitabevi Yayınları, ss. 21-57.
- Rahnama, Macid (2009). *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*, Özgür Üniversite Yayınları.
- Sapancalı, Faruk (2005). *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Yayınları.
- Seyyar, Ali (2008). *Sosyal Siyaset Terimleri*, Sakarya Yayıncılık.
- Şahin, Tijen (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara: T. C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Şenses, Fikret (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınları..
- Taşgın, Neşe Şahin (2017). Yoksulluk İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler. *Değişen Anlayışlar Refah Devletinden Hayırseverliğe Yoksulluktan Sosyal Dışlanmaya*, Nika Yayınevi.
- Temiz, Hasan Ejder (2008). Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri, Çalışma ve Toplum, Sayı 2, ss. 61-100.
- Wood, Ellen Meiksins (2002). *Kapitalizmin Tarımsal Kökenleri*, , Tarım Bolluk İçinde, İstanbul, Kaynak Yayınları, ss.94-111.
- Zastrow, Charles (1991). *Social Problems: Issues and Solutions*, 3rd Ed, Chicago: Nelson Hall.

